

“Ольмерт Єгуд”, Світова історія: ХХ–ХХІ століть. Енциклопедичний словник, вид. третє, доповнене, ред. Ігор Підкова і Роман Шуст. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2021. 776.

“Струтинський Михайло Михайлович”, Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя Західно-Української Народної Республіки. Т. 3: П–С. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2020. С. 534–535.

“Шарон Аріель”, Світова історія: ХХ–ХХІ століть. Енциклопедичний словник, вид. третє, доповнене, ред. Ігор Підкова і Роман Шуст. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2021. 1226.

Рецензія: “Європейський народ, забутий в історії (Україна в історії Європи ХІХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси: монографія. За ред. чл.-кор. НАН України Степана Віднянського. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 814)”. Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал 2(11) (2020): 201–207 (співавтор – Р. Сіромський).

2021 “Ізраїль”, Світова історія: ХХ–ХХІ століть. Енциклопедичний словник у двох томах, вид. четверте, доопрацьоване і доповнене, ред. Ігор Підкова і Роман Шуст. Т. 1: А–К. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2021. 456–465.

“Натаньягу Беньямін”, Світова історія: ХХ–ХХІ століть. Енциклопедичний словник у двох томах, вид. четверте, доопрацьоване і доповнене, ред. Ігор Підкова і Роман Шуст. Т. 2: Л–Я. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2021. 143.

“Ольмерт Єгуд”, Світова історія: ХХ–ХХІ століть. Енциклопедичний словник у двох томах, вид. четверте, доопрацьоване і доповнене, ред. Ігор Підкова і Роман Шуст. Т. 2: Л–Я. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2021. 192–193.

“Шарон Аріель”, Світова історія: ХХ–ХХІ століть. Енциклопедичний словник у двох томах, вид. четверте, доопрацьоване і доповнене, ред. Ігор Підкова і Роман Шуст. Т. 2: Л–Я. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2021. 690–691.

Галина Денисенко (м. Київ)

старший науковий співробітник
відділу історії України другої половини ХХ ст.
Інституту історії України НАН України
E-mail: denisenko51@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4672-1586>

На сторожі культурних цінностей (Сергій Іванович Кот)

Двадцять восьмого березня 2022 р. пішов із життя Сергій Іванович Кот, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник, чудовий організатор і керівник, надзвичайно світла, щира і доброзичлива людина, надійний друг і товариш. Він пройшов усі щаблі наукової кар'єри – від старшого інженера до керівника Центру досліджень історико-культурної спадщини України відділу історії України другої половини ХХ ст. Інституту історії України НАН України.

Сергій Іванович народився 22 жовтня 1957 р. у родині, коріння якої походило з Київщини. Мама була родом із старовинного козацького села Телешівка Рокитнянського району на півдні області, а тато – з смт. Поліського (колишнє старовинне містечко Хабне) на її північному заході, практично на кордоні з Білоруссю.

Любов до традицій, культури регіону проходила з Сергієм все життя – у спогадах про рідних, друзів із далекого дитинства. Після закінчення 154-ї київської середньої школи у 1975 р. Сергій Кот продовжив навчання на історико-педагогічному факультеті Київського державного педагогічного інституту ім. О.М. Горького (нині – Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова), який закінчив з відзнакою у 1980 р. З серпня 1980 р. почав працювати у щойно створеному відділі історико-краєзнавчих досліджень Інституту історії АН УРСР.

З перших днів роботи у відділі Сергій Іванович був у команді однодумців з відновлення і

розбудови краєзнавства, підготовки і проведення всеукраїнських історико-краєзнавчих та Першої всесоюзної конференції з історичного краєзнавства в 1987 р. у Полтаві. Він – один із авторів колективної монографії «Історичне краєзнавство в Українській РСР» (К., 1989), збірника наукових праць «Репресоване краєзнавство» (К., 1992). Ним були виявлені документи про діяльність визначних краєзнавців, музейних і бібліотечних діячів Г. Брілінга, І. Зборовського та В. Отамановського, репресованих радянським тоталітарним режимом, імена яких введені до наукового обігу. Його публікації про діячів української науки і культури Д. Антоновича,

Й. Гермайзе, П. Клепатського, П. Курінного, І. Моргілевського, Г. Стеллецького, В. Січинського, С. Таранушенка, В. Шугаєвського, Я. Шульгина, П. Холодного значно розширили наші знання про життєвий шлях і діяльність цих визначних постатей. У 1990 р. С.І. Кот успішно захистив кандидатську дисертацію «З історії становлення охорони пам'яток в УРСР у 1943 – на поч. 60-х рр.» (науковий керівник – академік П.Т. Тронько).

Наукові інтереси С.І. Кота, як і у більшості справжніх істориків, були різнобічними. Але головне спрямування його наукової та громадської діяльності полягало у дослідженні долі українських культурних скарбів – реституції національних культурних цінностей, вивезених під час Другої світової війни до Німеччини та повернення української культурної спадщини, загарбаної Росією. Сергій Кот не був суто академічним дослідником. Значну частину часу він віддавав громадській і державній роботі – був членом міжрядових українсько-російської (1998–2013) та українсько-польської (1997–2017) комісій при Міністерстві культури та інформаційної політики України, експертних груп Верховної Ради України з питань повернення втрачених культурних цінностей, учасником офіційних міждержавних переговорів. З 2017 р. – член Міжвідомчої робочої групи з питань розшуку і повернення викрадених та втрачених культурних цінностей. Завдяки його діяльності з Росії в Україну повернулися 11 історичних фресок Михайлівського Золотоверхого собору, частина архіву й художньої колекції Олександра Довженка, бібліотека та архів відомого українського архітектора та мистецтвознавця Олекси Повстенка зі США.

Питання повернення і реституції культурних цінностей та охорони пам'яток історії та культури України вперше були висвітлені С.І. Котом у новому виданні фундаментальної багатомної «Історії української культури» (К., 2012). Сергій Кот – один із авторів проєкту Законів України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (1999) та «Про охорону культурної спадщини» (2000).

Самобутній історик та громадський діяч був сповнений творчих планів і задумів. У 2021 р. він видав монографію «Повернення і реституція культурних цінностей у політичному та

культурному житті України (XX – поч. XXI ст.)», успішно захистив докторську дисертацію, якій передувала багаторічна робота в українських і закордонних архівах, участь у міжнародних конференціях, підготовка аналітичних записок.

Одна з останніх публікацій Сергія Івановича, «Повернення культурних цінностей: час звернутися до витоків–2. Що ми вже мали і що втрапили?», присвячена проблемі, яка його найбільше захоплювала. Це не просто глибокий аналіз проблеми реституції і повернення культурних цінностей, а продумана програма діяльності у цій царині, яка, на думку вченого, стосувалася різних аспектів, у тому числі, удосконалення нормативно-правової бази, відновлення діяльності Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей, виявлення, документування фотоматеріалів та докладних описів найбільш цінних реліквій і створення реєстрів. Сергій Іванович акцентував увагу на необхідності створення Державних програм: «Культурні цінності України: Втрати. Шляхи повернення», «Повернуті імена», спрямованих на відновлення імен українських державних, політичних, наукових та культурних діячів, постаті яких у роки тоталітарного режиму подавалися у перекрученому вигляді або взагалі замовчувалися. Дослідник акцентував увагу на необхідності повернення архівної та мистецької спадщини цих діячів в Україну, публікацію матеріалів про життя та творчість, складання реєстрів втрачених культурних цінностей та встановлення масштабів втрат.

Відомою стала публікація С.І. Кота про визначного британського журналіста Ланселота Лоутона, видана за підтримки Посольства Великої Британії в Україні (К., 2007). В ній наводяться унікальні дані про підтримку британськими політиками та урядовцями прагнень українського народу до незалежності, створення в Лондон у 1935 р. англо-українського комітету. І в 2022 р. англійці одними з перших підтримали Україну під час російсько-української війни. Прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон, незважаючи на обстріли столиці України, відвідував Київ зі словами підтримки і наданням військової допомоги.

С.І. Кот брав активну участь у формуванні теоретичних та організаційних засад українського пам'яткознавства. Він – автор понад 300 наукових публікацій, у тому числі колективних та індивідуальних мо-

нографій, збірок документів, каталогів творів мистецтва: «Українці в світі» (Київ–Мельбурн, 1995), «Волинська ікона XVI–XVIII ст.» (К., 1997), «Слава українського козацтва» (Київ–Мельбурн, 1999). Альбом «Искусство в пламени войны: Произведения западноевропейской живописи в собрании Симферопольского художественного музея: каталог и альбом» (Симферополь–Київ, 2015), присвячений публікації репродукцій картин із трофейного фонду переміщених культурних цінностей із Німеччини після Другої світової війни. До каталогу увійшли 109 творів живопису, ідентифіковано 86 авторів XVI–XVIII століть Голландії, Іспанії, Італії, Німеччини, Фландрії, Франції, відомих європейських майстрів XIX–поч. XX ст. Альбом – тривала дослідницька робота з пошуку документів, походження і складного шляху кожної картини до Музею.

С.І. Кот – автор аналітичних статей і книжкових проєктів газети «День». З 2012 р. очільник правління Фондації імені Олега Ольжича – відомої громадської інституції, створеної в діаспорі. Сергій Іванович багато зробив для популяризації постаті О. Ольжича, відновлення історичної пам'яті українських жертв Бабиного Яру. Статті про Буковинський курінь, Українську національну раду, полковника Андрія Мельника, загибель визначної діячки ОУН Олени Теліги та її соратників є фундаментальними дослідженнями періоду нацистської окупації Києва. Один з авторів розробки концепції Меморіалу у Бабиному Яру, місця вшанування пам'яті жертв Голокосту, загальнонаціонального і загальноєвропейського місця пам'яті про жертви нацистського і радянського режимів у XX ст.

Активний боєць на фронті реституції культурних цінностей, Сергій Кот, упродовж останніх років очолював напрям, пов'язаний із підготовкою енциклопедичного видання у двадцяти восьми томах «Зводу пам'яток історії та культури України», одного з найбільших проєктів у галузі культури. Завдяки його наполегливості і бажанню довести справу до завершення був виданий «Звід пам'яток історії та культури України. Київ» (Кн.1, ч. III). Презентації видання завадило повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. Вихід цієї книги – заслуга українського вченого і водночас дань пам'яті про історика, краєзнавця, пам'яткоохоронця, педагога, публіциста, патріота.

Сергій Іванович був знаним в Україні і за її межами фахівцем з проблем захисту національної культурної спадщини із твердою позицією у

питаннях повернення культурних цінностей, розкиданих вітрами історії по музеях і колекціях інших країн. Він залишив помітний слід у пам'ят-кознавстві і краєзнавстві, їхній науковій популяризації на радіо і телебаченні, в публікаціях на актуальні теми. Наукові досягнення, науково-організаторська, експертна й консультативна діяльність, громадсько-культурні та просвітницькі практики Сергія Івановича відзначені грамотами, подяками державних установ, наукових і громадських товариств. Відмінник народної освіти (1988), заслужений працівник культури України (2008), лауреат премії ім. Дмитра Яворницького Національної спілки краєзнавців України (2015).

Останні публікації С. Кота 12, 28 березня 2022 р. у блогах і на сайті газети «День» стали свого роду підсумком і водночас програмою діяльності для майбутніх дослідників. Сергій Іванович наголошував, що після перемоги України у війні, Росія має повернути не лише загарбані території включно з Кримом, Донеччиною і Луганщиною, сплатити не лише репарації та контрибуцію за спричинені збитки. Вона має повернути усі викрадені століттями українські культурні цінності: пам'ятки кам'яної доби, скіфські та античні старожитності, праслов'янські і реліквії Київської Русі, козацькі клейноди, літописи, рукописні та стародруковані книги, архіви, музейні предмети, конфісковані і вивезені більшовиками за часів СРСР, усе, що сьогодні незаконно переміщено до Росії з тимчасово окупованих українських територій.

Після широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну 24 лютого 2022 р., Сергій Іванович Кот залишив Київ і тимчасово виїхав в Хмельницьку область до Ізяслава, а, як виявилось, назавжди. Це болісна втрата для всіх, хто знав Сергія, і непоправна втрата для цілого напряму в історичній науці – реституції культурних цінностей, які потребують його захисту в цей складний час, коли ворог вивозить з України наші реліквії, руйнує музеї, архіви, бібліотеки, нищить нашу культурну спадщину.

Нині з вдячністю, теплотою і ностальгією згадуємо роботу з Сергієм Івановичем, роки спілкування, дискусії, обговорення, фахові поради, поїздки у краєзнавчі експедиції, творчу працю над спільними проєктами та науковими студіями...

Світлу пам'ять про Сергія Івановича Кота – вченого, краєзнавця, невтомного громадського діяча, надзвичайно працездатного, талановитого публіциста назавжди збережуть його рідні, колеги, друзі...